

УДК 336.226.11

Шевчук І.В., к.е.н., доцент

Житомирський національний агроекологічний університет

## **ФОРМУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ОПОДАТКУВАННЯ ТРУДОВИХ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ**

Досліджено особливості оподаткування заробітної плати у контексті норм Податкового Кодексу України. Запропоновано перспективну модель оподаткування трудових доходів фізичних осіб з урахуванням здобутків світового досвіду у сфері податкового регулювання.

**Ключові слова:** заробітна плата, механізм оподаткування доходів фізичних осіб, податкова ставка, податкові пільги, прогресивна шкала.

I. Shevchuk

## **THE FORMATION OF THE PROMISING MODEL OF TAXING NATURAL PERSON EARNED INCOMES.**

The paper covers the investigation into the peculiarities of taxing wages and salaries in the context of the norms of the Revenue Code of Ukraine. The author suggests a promising model of taxing earned incomes of natural persons with respect to the world experience in the sphere of tax regulation.

**Key words:** wage, mechanism of taxation of natural person's income, tax rate, tax privileges, ascending tax scale.

Шевчук И.В.

## **ФОРМИРОВАНИЕ ПЕРСПЕКТИВНОЙ МОДЕЛИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ТРУДОВИХ ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ**

Исследовано особенности налогообложения заработной платы в контексте норм Налогового Кодекса Украины. Предложено перспективную модель налогообложения трудовых доходов физических лиц с учётом мирового опыта налогового регулирования.

**Ключевые слова:** заработная плата, механизма налогообложения доходов физических лиц, налоговая ставка, налоговые льготы, прогрессивная шкала.

**Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.** Подальший розвиток України як соціально-орієнтованої правової держави націленої на інтеграцію у європейське співтовариство визначатиметься рівнем розвитку усіх державних інститутів, зокрема й податкової системи. Водночас податкова система потребує приведення у відповідність з пріоритетами державної політики соціально-економічного розвитку, забезпечення достатнього обсягу сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів на основі проведення збалансованої бюджетної політики.

Останніми роками значно підвищилася роль оподаткування доходів фізичних осіб, яке стає важливою і невід'ємною складовою сучасного податкового механізму. Несплата податків обмежує фінансові можливості держави щодо виконання необхідних економічних і соціальних програм, перешкоджає економічному зростанню. Розвиток оподаткування особистих доходів показав його надзвичайно велике фіскальне і регулююче значення, яке дедалі зростало із розвитком фінансових систем держав.

Податок з доходів фізичних осіб можна визначити як обов'язковий нецільовий платіж фізичної особи до бюджету відповідного рівня з метою фінансування його видатків. В зв'язку з цим особливо актуальним є забезпечення подальшої позитивної динаміки його надходжень до місцевого бюджету.

### **Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.**

Дослідженню проблем податкової політики в сфері оподаткування доходів фізичних осіб присвячені роботи вітчизняних вчених В. Мартиненка, Н. Ткаченко, В. Тропіної, Ю. Субботович, К. Швабія [1; 7; 8; 6; 9]. Проте, коли надходження від оподаткування доходів фізичних осіб стають істотним джерелом формування бюджетних доходів, недостатньо обґрунтованими залишаються напрями реформування механізму оподаткування особистих доходів та оцінки його регулюючих і фіскальних можливостей.

Відповідно до Податкового кодексу України, фіскальна достатність передбачає встановлення податків з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями, а соціальна справедливість – установа податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків [3].

Сучасні податкові важелі малопрогресивного оподаткування не достатньо виконують завдання регулювання рівня доходів населення, відповідно сутності регулюючої функції податків та принципів побудови податкової системи України.

Вищезазначене обумовлює відсутність єдності думок науковців і практиків щодо найбільш суперечливих і проблемних питань побудови дійсно ефективного механізму оподаткування доходів фізичних осіб, який зміг би оптимально задовольнити потреби як держави, так і платників податків. Важливість вирішення зазначених проблем обумовили вибір теми статті та визначили її мету.

**Цілі статті.** Метою даної статті є обґрунтування необхідності і напрямів вдосконалення механізму оподаткування доходів фізичних осіб в цілому та трудових доходів, зокрема.

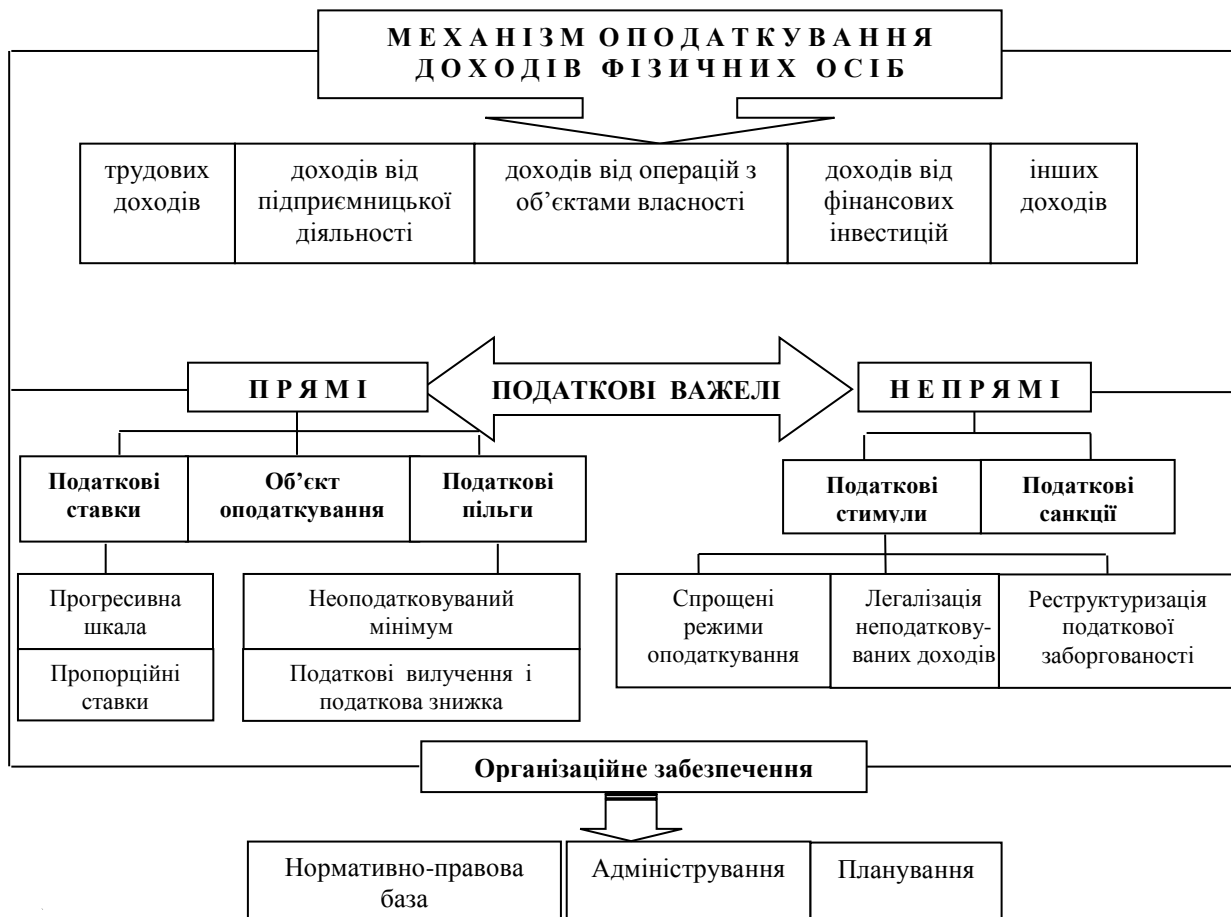
*Об'єктом* дослідження є процес оподаткування доходів фізичних осіб. Для наукового вирішення поставленого у статті завдання використовувалися *методи*: абстрактно-логічний, порівняльного аналізу, розрахунково-конструктивний та аналогії.

Інформаційною базою дослідження були Податковий кодекс України, дані Житомирського обласного управління статистики, Житомирської об'єднаної державної податкової адміністрації, а також наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань теорії і практики оподаткування доходів фізичних осіб.

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.** Податок з доходів фізичних осіб посідає особливе місце в системі оподаткування, оскільки є однією з основних статей податкових надходжень і джерелом державних доходів. Його частка в зведеному бюджеті України наближена до податку на додану вартість, податку на прибуток підприємств і має стійку тенденцію до зростання.

Механізм оподаткування доходів фізичних осіб представляє собою сукупність елементів податкового регулювання особистих доходів та податкових важелів прямого та опосередкованого впливу на процес вилучення частини доходів до бюджету (рис. 1) [10]. Його складовими елементами є механізми оподаткування кожного виду доходів, справляння податків з яких передбачено законодавством: заробітної плати, від підприємницької діяльності, від операцій з об'єктами власності, фінансових інвестицій тощо.

За напрямом дії податкові важелі можна поділити на прямі та непрямі. Від дії важелів прямого впливу на процес оподаткування доходів фізичних осіб безпосередньо залежить величина податкового зобов'язання платника. Повнота і достовірність визначення об'єкту оподаткування визначає розмір податкової бази, величина ставки податку – розмір податкового стягнення, а наявність пільг – можливість зменшення оподаткованого доходу.



**Рис. 1. Складові елементи механізму оподаткування доходів фізичних осіб**

Важливе місце в податковій системі займає податкова ставка як з юридичної, так і з економічної точки зору. Вона є законодавчо визначеним розміром податкового платежу, що встановлюється на одиницю оподаткування [4, с.77]. Податкова ставка зумовлює і забезпечує принцип рівності оподаткування всіх платників податку, тому що обов'язкова для всіх, хто не має преференцій.

Іншим важливим елементом, що безпосередньо впливає на розмір оподаткованого доходу є податкові пільги. За їх допомогою реалізується стимулююча підфункція податків в складі регулюючої функції. Згідно з податковим правом, пільги – звільнення платника податків від нарахування і сплати податку чи сплата ним податку в меншому розмірі за наявності підстав, визначених законодавством України [4, с.87].

Непрямі важелі можна поділити на податкові стимули і податкові санкції. Податкові стимули представляють собою певні заохочення для суб'єктів оподаткування до добровільної повної і своєчасної сплати податків. Вони впливають на економічну зацікавленість суб'єктів підприємництва до легальної діяльності, нарощування прибутків і добровільної сплати податків. Такими стимулами щодо оподаткування доходів фізичних осіб можуть бути окремі види пільг, реструктуризація податкової заборгованості, спрощене оподаткування та легалізація неоподаткованих доходів. Вони впливають на доходи фізичних осіб через застосування податкових санкцій до порушників податкового законодавства, можливість легалізації неоподатковуваних доходів у разі їх попереднього приховування від оподаткування.

Втім, на нашу думку, ринковій економіці повинні бути притаманні адекватні методи податкового регулювання, а такі податкові важелі як реструктуризація податкового боргу, податкова амністія, спрощені режими оподаткування повинні вилучатися із податкового механізму, оскільки вони створюють умови для зловживань з боку платників, унаслідок неможливості здійснення якісного контролю за формуванням і рухом доходів.

Другим опосередкованим важелем є податкові санкції, які є способом боротьби з податковими правопорушеннями. Можливість їх застосування у вигляді адміністративної, кримінальної та фінансової відповідальності, примушує платників діяти в межах чинного податкового законодавства.

Процес справляння податків відбувається завдяки певному організаційному забезпеченню, яке включає нормативно-правову базу, адміністрування та податкове планування. Нормативно-правова база створює певні правові передумови оподаткування і відображається в розробці та прийнятті законодавчих актів з питань оподаткування особистих доходів.

Стратегічними завданнями механізму оподаткування доходів фізичних осіб є реалізація фіскального і регулюючого потенціалу особистого прибуткового оподаткування, що стане можливим за умови обґрунтованого вибору податкового інструментарію.

До основних критеріїв, на які повинна бути зорієнтована податкова політика в сфері оподаткування доходів фізичних осіб, на нашу думку, слід віднести фіскальну достатність і соціальну справедливість, стабільність і гнучкість.

Важливою задачею у сфері оподаткування доходів фізичних осіб є реформування і вдосконалення чинної системи оподаткування заробітної плати, адже нерідко податок з доходів фізичних осіб асоціюється саме із податком із заробітної плати. Заробітна плата є особливим видом доходу фізичних осіб. Вона складає найбільшу частку як в загальній структурі доходів українців, так і в структурі оподаткованого доходу. Це визначає її надзвичайну фіскальну значимість як основного елемента об'єкта оподаткування та податкової бази, за рахунок якого формується переважна частка податкових надходжень.

Якщо ж порівняти структуру об'єкту оподаткування зі структурою податку з доходів фізичних осіб, то виявляється значна невідповідність між частками різних доходів і рівнем податку з них. Причинами цього є об'єктивні обставини, зумовлені особливостями визначення оподаткованого доходу та суб'єктивні фактори, коли через зловживання податкова база значно скорочується (табл. 1).

Таблиця 1

**Структура податку з доходів фізичних осіб, %**

Структура податку	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Податок з доходів фізичних осіб, всього	100	100	100
в т.ч. з:			
трудових доходів найманих працівників	95,1	95,7	94,2
доходів від цінних паперів та інвестиційного прибутку	0,4	0,4	0,6
доходів за надання в оренду рухомого й нерухомого майна	0,6	0,5	0,6
доходів фізичних осіб у вигляді роялті	0,2	0,2	0,2
доходів від реалізації рухомого й нерухомого майна	1,5	1,5	2,1
доходів фізичних осіб у вигляді виграшів або призів	0,4	0,4	0,8
доходів фізичних осіб у вигляді спадщини, подарунків,	0,1	0,1	0,2
з доходів від підприємницької діяльності (загальна			

система)	0,5	0,2	0,2
з інших доходів фізичних осіб	1,2	1,0	1,1

*Джерело: розраховано за даними ДПА в Житомирській області*

Виключення становить лише заробітна плата найманих працівників, яка є найбільшою в структурі доходів і податку (в середньому 95 %). В даному випадку сплата податку відбувається одночасно з поданням документів на отримання коштів для виплати доходів. Підприємства, організації, установи, що працюють на основі оформлення трудових договорів з працівниками стають підконтрольними для податкових органів, які слідкують за правильністю та повнотою нарахування, дотриманням строків сплати податку до бюджету. Відповідно приховати доходи і не сплатити податки практично не можливо. Тому найбільший податковий контроль спостерігається відносно трудових доходів, оскільки відбувається утримання податку у джерела їхнього отримання.

Як зазначалося вище, необхідним є приведення оподаткування трудових доходів фізичних осіб у відповідність до критерію платоспроможності, який полягає у тому, що розмір доходу та рівень добробуту платника обумовлює його здатність сплачувати податок.

Пропорційне оподаткування не відповідало даному принципу, оскільки його механізм не спроможний забезпечити зростання податкових вилучень із зростанням доходів платників. Тому відмова від прогресивного оподаткування – це, на нашу думку, втрата ефективного засобу державної політики диференціації доходів населення.

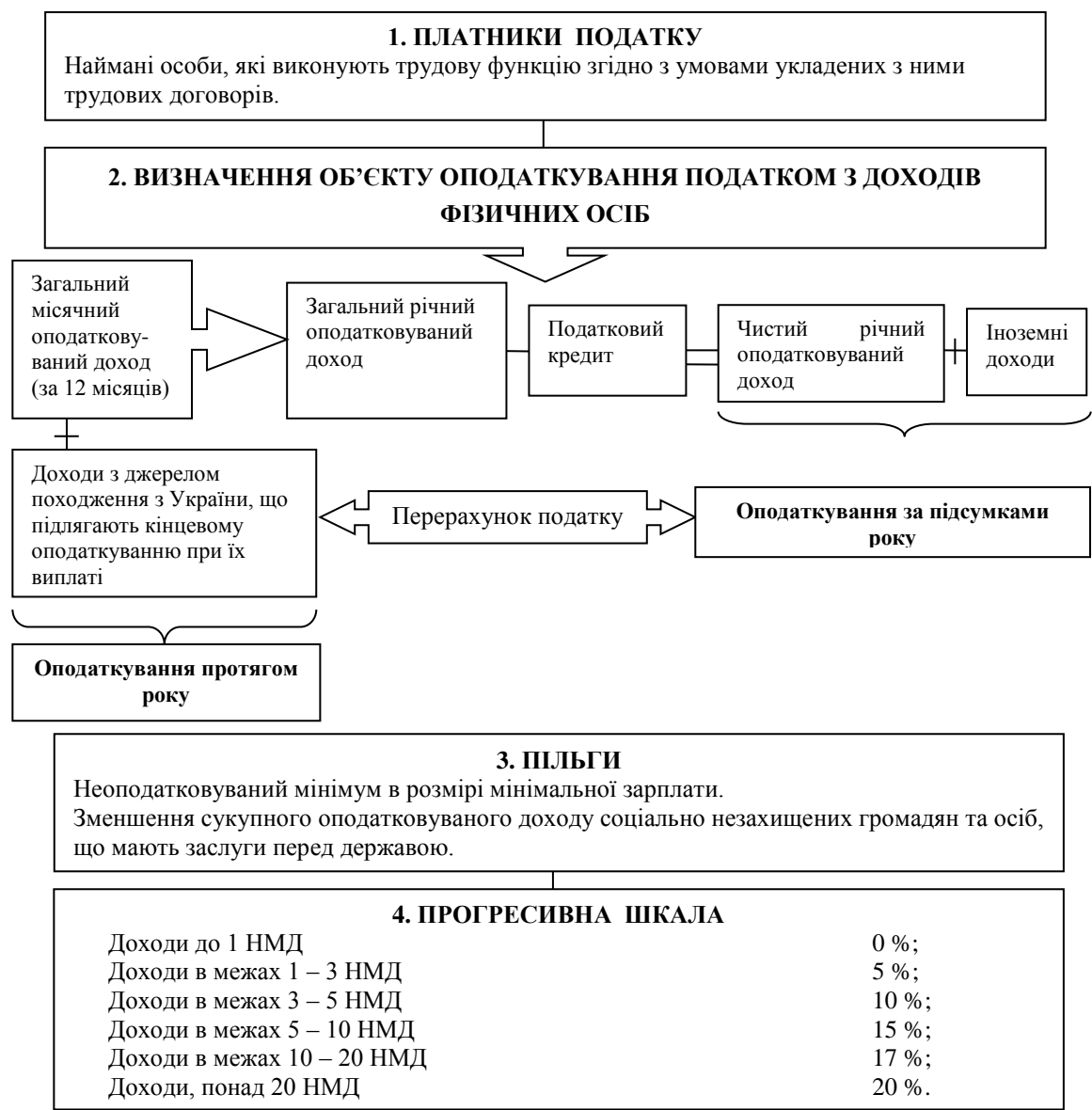
Потрібно відмітити, що позитивними зрушенням стало передбачене у Податковому кодексі перенесення податкового навантаження на більш платоспроможну категорію громадян шляхом запровадження малопрогресивного оподаткування доходів фізичних осіб через встановлення ставки 17 % до доходів, які перевищують десятикратний розмір мінімальної заробітної плати. Утім такий крок є доволі виваженим, оскільки така незначна градація податкової шкали не здатна забезпечити вирішення поставлених завдань щодо забезпечення достатнього рівня диференціації доходів фізичних осіб та поповнення доходів бюджету.

На нашу думку, реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб повинно відбуватися на основі введення класичної прогресивної шкали для трудових доходів. В основу запропонованої моделі оподаткування трудових доходів фізичних осіб покладено прогресивну шкалу та неоподатковуваний мінімум доходів громадян (НМД) (рис. 2). Пропонуємо виділити наступні групи фізичних осіб залежно від рівня доходів:

- до 1 НМД;
- 1-3 НМД;
- 3-5 НМД;
- 5-10 НМД;
- 10-20 НМД;
- понад 20 НМД.

В даному випадку не оподатковується заробітна плата працівників в межах неоподаткованого мінімуму (мінімальної зарплати). Із зростанням мінімальної зарплати зростатиме і неоподатковуваний мінімум. Другий та третій інтервали шкали – це доходи малозабезпеченої категорії громадян, які повинні оподатковуватися за ставками 5 % та 10 % відповідно.

Середній клас любої держави – це головна продуктивна сила, основні споживачі товарів і послуг, складова інвестиційного потенціалу. Його наявність – показник соціально-орієнтованої державної політики.



**Рис. 2. Модель оподаткування трудових доходів фізичних осіб**

Водночас, це прошарок населення, який характеризується певним рівнем освіти, досвіду, практичних навичок. Окрім цього, це громадяни, доходів яких вистачає не тільки на задоволення мінімальних потреб, а й на заощадження та інвестиційну діяльність [5, с.33]. Тому до таких доходів (5-10 НМД) пропонуємо застосовувати ставку 15 %, що відповідає сучасному податковому навантаженню та сприятиме їх стабілізації.

Високі та надвисокі доходи слід оподатковувати за підвищеними ставками 17 % і 20 % відповідно. В сучасних умовах це є виправданим, тому що ставки понад 25 % підривають стимули до відкритої продуктивної діяльності [2, с.86].

Запропоноване реформування податку з трудових доходів на основі прогресивної шкали повинно, на нашу думку, посприяти збільшенню податкових надходжень порівняно із чинною податковою практикою. Тому задля підвищення фіскальної ефективності потрібно насамперед створювати умови для збереження й приросту джерел доходів фізичних осіб як об'єктів оподаткування.

Водночас прогресивне оподаткування заробітної плати є досить діючим засобом

розв'язання як фіскальних, так і соціальних завдань державної податкової політики, зокрема, зниження диференціації доходів громадян отже й соціальної напруженості в суспільстві. Тому ключовим елементом оподаткування трудових доходів фізичних осіб повинен стати неоподатковуваний мінімум, який дозволить зменшити базу оподаткування кожного платника та знизити податкове навантаження. Вважаємо недоцільним його ототожнення з податковою соціальною пільгою, тому що застосовується вона до обмеженого кола платників, що суперечить економічній сутності і призначенню неоподаткованого мінімуму. Більш того некоректним є використання даної категорії як вихідної величини для обрахування штрафних санкцій, причому не тільки у сфері оподаткування.

Потрібно зазначити, що в багатьох розвинутих країнах, коли рівень диференціації доходів населення ставав зависоким, законодавчо встановлювалася прогресивна шкала з високою верхньою ставкою. Допустимий рівень оподаткування, який суб'єктивно сприймається платниками, варіюється в різних країнах і залежить передусім від ступеня розвитку ринкових інститутів й отже від добробуту громадян, а також від культури та ідеології, що склалася історично.

Найвищі розміри ставок прибуткового оподаткування спостерігаються в найбільш розвинених країнах Європи, зокрема, Данії, Нідерландах, Франції, Австрії, Бельгії, Фінляндії, Швеції, які протягом сторіч формували і виховували солідарну свідомість своїх громадян. Проте загальновизнаним є висновок американського вченого А. Лаффера щодо оптимального рівня оподаткування – 33 %, який теж було зроблено в умовах досить розвинутої американської держави.

Для української ринкової економіки, яка знаходиться на етапі становлення та для українських платників, які здебільшого характеризуються невисоким рівнем добробуту цілком прийнятним є максимальна величина податкового стягнення на рівні 20 %. Саме цими міркуваннями і був обумовлений вибір граничної ставки податку з доходів фізичних осіб в запропонованій моделі. Завдяки їй зниженню відбуватиметься зростання особистих заощаджень громадян, що активізує інвестиції, в тому числі, в цінні папери. Збільшення споживання заохотило б розвиток багатьох галузей економіки. Це сприятиме легалізації доходів, коли платники не намагатимуться приховувати свої доходи. В той же час більш активне залучення до оподаткування громадян з високим і надвисокими доходами буде сприяти збільшенню податкових надходжень до місцевих бюджетів та відповідати принципу соціальної справедливості.

**Висновки.** Бюджетним кодексом України податок з доходів фізичних осіб закріплено за бюджетами місцевого самоврядування, що безпосередньо впливає на зацікавленість органів місцевої влади в забезпеченні його вчасного й повного стягнення.

На нашу думку, саме прогресивне оподаткування здатне забезпечити певну відповідність між розміром доходів і рівнем оподаткування фізичних осіб. Особливо це стосується трудових доходів, які для більшості українців є єдиним і визначальним джерелом доходів. Тому запровадження прогресивного оподаткування із застосуванням помірних ставок для доходів отриманих у вигляді заробітної плати забезпечить: зменшення податкового навантаження на платників з низьким і середнім рівнем доходів; перенесення податкового навантаження на заможних платників, збільшення надходжень до бюджету.

В цілому ж удосконалення особистого прибуткового оподаткування повинно відбуватися на основі впровадження комбінованих технологій справляння податку з доходів фізичних осіб. Це передбачає, що кожен вид доходів повинен мати свій механізм оподаткування, який враховуватиме специфіку отримання, вагомість для платника та трудомісткість адміністрування.

Подальші наукові дослідження будуть присвячені проблемам посилення фіскального та регулюючого потенціалу оподаткування доходів фізичних осіб.

**Список використаних джерел:**

1. Мартиненко В.П. Основні напрями розвитку оподаткування доходів фізичних осіб / В.П. Мартиненко // Формування ринкових відносин в Україні. Збірник наукових праць. – 2008. – Випуск 5 (84). – С. 70-73.
2. Нікітішин А.О. Система оподаткування доходів фізичних осіб / А.О. Нікітішин // Фінанси України. – 2004. – №10. – С.65.
3. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Податкове право: навч. посіб. / Г.В. Бех, О.О. Дмитрик, Д.А. Кобильнік [та ін.]; за ред. проф. М.П. Кучерявенка. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 400с.
5. Соколик М. Підвищення заробітної плати як фактор формування середнього класу в Україні / М.Соколик // Економіст. – 2005. – №7. – С 30-33.
6. Субботович Ю.Л. Фіскальне значення прибуткових податків в Україні / Ю.Л. Субботович // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – № 2. – 2010. – С. 192-200.
7. Ткаченко Н.М., Ільєнко Н.О. Удосконалення податкової системи України, податкового регулювання доходів громадян / Н.М. Ткаченко, Н.О. Ільєнко // Облік і фінанси АПК. – 2010 – №1. – С.
8. Тропіна В. Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства / В. Б. Тропіна [монографія]– К. : НДФІ, 2008. – 368 с
9. Швабій К. І. Оподаткування доходів населення: проблеми науки та практики: [монографія] / К. І. Швабій. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2009. – 296 с.
10. Шевчук І.В. Механізм оподаткування доходів фізичних осіб в ринкових умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / І.В. Шевчук. – Київ, 2009. – 20 с.